

פתיחה למסכת ברכות

אלא נתונה לבני האדם — ולמענם. ומשום כך, ככל שתהא התורה קרובה אל האדם, ככל שתהא מוחשית יותר ומעשית יותר, הריהי קרובה יותר להגשמת מטרתה.

אשר על כן, כל קיומם ומשמעותם של רוב הרעיונות ביהדות אינם אלא כאשר ניתן לבטאם בצורה מוחשית-מעשית, והאופן והנוסחה בהם ייעשו הדברים הם הקובעים את ערך הרעיון. משום כך לאורך כל הדורות אין ההלכה חדלה מליצור, ועם השתנות צורות ונסיבות החיים הולכות ונוצרות צורות חדשות ונוסחות חדשות — על מנת להביא למימוש בנסיבות המסויימות הללו את הרעיונות הכוללים, המופשטים.

זאת ועוד, האמונה כשלעצמה על כל היקפה הרחב, אינה ניכרת כממשית וכנוכחת בחיי היום יום של האדם הרגיל. אכן האמונה כתפיסת עולם וכגישה כוללת, מצויה בצורה זו ואחרת בלבד של כל אדם, ברמות שונות של מודעות ושל הסכמה וקבלה, ואולם רב מדי המרחק בינה לבין החיים. לא הרי קבלה והסכמה שבלב ליסודות האמונה כהרי קיומם הלכה למעשה, וביחוד בכל אותן הזדמנויות קטנות ובלתי מרוממות המהוות את רוב ימיו של אדם. ואם לא יבואו רעיונותיה המופשטים של האמונה לקשר מעשי עם כל הפרטים שבחיים, תאבד האמונה את ממשותה, וכתוצאה מכך יאבדו גם הפרטים והמעשים שבחיים את ערכם וטעמם. אכן, יפה מוגדרת דרישתה הבסיסית של האמונה במילים "אם אתה נותן את עיניך ולבך לי, אני יודע שאתה שלי"³.

בעיה זו כיצד לקשור את האמונה המופשטת עם ממשות החיים, מתבטאת במקראות רבים בתורה. אך אין מקום, בו מתבלט היחס הזה כבפרשת "שמע"⁴ בספר דברים. "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד" — מבטא את עיקרה הרוחני של האמונה היהודית; "ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך" — מבטא את תמצית הרגש שבה; אך בצד אלו, יש בפרשה קצרה זו גם הוראה והדרכה כיצד יש להביא את הדברים הללו אל עולם המעשה: "ושננתם לבניך", "וקשרתם לאות על ידיך", "וכתבתם על מזוזות ביתך". ולכן מהווה פרשה זו בסיס רוחני שכל מסכת ברכות נשענת עליו. לא זו בלבד שפרקים אחדים בתוכה דנים בדיניה של "קריאת שמע", אלא אף הפרקים האחרים שואבים מתפיסה זו של הקשר בין האמונה בטהרתה והגשמתה בפרטי מעשה המצוות. "קריאת שמע" בנויה משלוש פרשיות⁵, אשר אף שאינן צמודות זו לזו בתורה, הן מתמזגות ליחידה אחת רבת משמעות. כי קריאת שמע הריהי בראש וראשונה שינון עיקרי היהדות. וקריאתה בכל יום נותנת את הבסיס המייצב, את הקו

מסכת ברכות היא המסכת הראשונה ב"סדר אמונה"¹. עיקר עניינה של המסכת — הצורות הרבות והשונות בהן מבטא האדם מישראל במהלך חייו את אמונתו. כל שפעת הפרטים הנוגעים בברכות השונות הנוהגות בכל נסיבות החיים, בסדרי התפילות ונוהגיהן, בקריאת שמע על ברכותיה והלכותיה, ובדינים מרובים אחרים השייכים לאורח החיים של כל אדם בחיי יום יום שלו — כל אלה מצויים בהרחבה רבה במסכת זו. ורקע לדברים, הלך חייהם של היהודים בארץ ישראל ובכל בתקופת המשנה והתלמוד — עבודתם ותפילתם, מאוייהם וחלומותיהם, בכל פרטי הפרטים, למן הבוקר עד הערב, בימי החול ובמועדים, בזמנים כתקנם ובזמני אסון — כאשר לכל מקרה ולכל הזדמנות דברי הלכה ואגדה מרובים: להאיר, להדריך ולהסביר.

עם כל ריבוי הגוונים במסכת ושפע הפרטים שבה, קיים רעיון מרכזי אחד החוזר בכל ההלכות המרובות ובכל הצדדים שהמסכת נוגעת בהם, והוא הנותן לה את אחדותה ושלמותה — העיקרון כי יש להביא נושאים מופשטים להתממשות ורעיונות נעלים להגשמה בפרטי פרטים מעשיים.

גישה זו אינה מיוחדת למסכת ברכות לבדה, שכן מצויה היא ברב או במעט בכל מסכת בתלמוד, וכשתמצוי לומר, הריהי מעיקר מהותה של ההלכה בכל פניה הרבים. ואשר על כן היא ניכרת בכל יצירה יהודית בכל התקופות, כסימן היכר פנימי ומהותי. אמנם, במסכת "ברכות" ניכרת גישה זו ביתר שאת, ובמידה יתירה ובולטת.

שהרי מהותה הפנימית של המסכת היא — האמונה, ההכרה המלאה, של מוח ולב, כי קיים קשר מתמיד שאין לו ניתוק בין הבורא והאדם, וכי שפע מתמיד של חיים נאצל ובא מן הבורא אל העולם — בורא, מהווה ומחיה. ונוכח זה ניצב האדם — מודה, מבקש ומתפלל, מצפה למענה, מחכה לברכה, לרפואה ולנס. קשר זה שבאמונה, נשגב, ומרומם לעצמו, מתעצב ומתברר כאשר הוא נקבע ומוטבע כהלכה למעשה בהלכותיה של מסכת ברכות. כאן מתבטאת האמונה בפרטי הלכות, בריבוי של ברכות ובנוסחאות של תפילה. ואולם, בד בבד עם התעממותו של היסוד המופשט מתחזקת ומתבססת האמונה בתוך החיים הממשיים, וההכרה הכוללת נעשית "הלכה" — הדרכה במהלך החיים.

ההכרעה למען התבטאותו הממשית של רעיון, על אף הקביעות שבצורות הביטוי, הרבה פנים לה. אך תפיסת היסוד ביהדות היא שתמצית התורה ותמציתה של מטרת הבריאה, הריהי הגשמתה למעשה, כתורת חיים. "לא בשמים היא"² התורה,

1. כך נקרא הסדר הראשון בששה סדרי משנה. הוא סדר זרעים (שבת לא,א).

2. דברים ל, יב.

3. תרגום ברכות ירושלמי, פ"ח, ה"ה.

4. דברים ו, ד-ט.

5. "שמע" — דברים ו, ד-ט. "והיה אם שמעו" — דברים יא, יג-כא.

"ויאמר" — במדבר טו, לו-מא.

המדריך, לחיים יהודיים. אכן, יתכן ששינון קריאת שמע בבוקר ובערב לא היא חויה מעמיקה שבאמונה, אך הוא מובן לכל, והוא הנותן לאדם מישראל את היכולת להעמיק ולהמשיך את מהותה של קריאת שמע בכל מחשבה ומעשה שלו – ולקיים בכך את הכתוב בפרשיות אלה במלוא היקפו.

שונה במהותה היא התפילה. מראשיתה מהווה התפילה פתח חופשי שבו פונה אדם לה' בכל עת שהוא חפץ בכך, בזמן של מצוקה ובקשה כבשעת הודאה והכרת טובה. אפשרות זו של האדם להתפלל את תפילתו שלו, לא הוגבלה מעולם. תפילת רשות היא זו, לשפוך את שיחו בלשונו ובמילותיו. ואולם לא די היה בכך, ולכן בנוסף לכך טבעו גדולי חכמי הדורות נוסח תפילה קבוע, מוגדר ומחייב, ובזמנים קבועים.

קביעה זו של זמני התפילה, ויצירת נוסחיה השווים לכל, יש בה מתן תוכן מגובש לרגש המעומעם הקיים בלבו של כל אדם ואף הפשוט ביותר. כי אף שרגשות האמונה בכללם מצויים בלב כל אדם, לא תמיד תוכנם מסוים ומוגדר, ולא תמיד הוא מודע ומובן לבעליו. מסגרתה של התפילה הקבועה נותנת איפוא את הביטוי המבוקש, את הלשון המפורשת לאדם שאינו יכול לבטא את תוכני לבו כיאות⁶.

זאת ועוד, בעצם העובדה שהתפילה היא במהותה תפילתו של הציבור, הריהי משתפת את האדם עם הציבור כולו. וכל יחיד ויחיד נתפס בעיני עצמו ובעיני הסובב אותו כחלק מעולם שלם, רחב יותר.

אמנם, קיים היה החשש שקביעות זו של התפילות, בנוסח ובזמן, עלולה להביא להריסת הקשר הטבעי וליכולת הביטוי האישי בתפילה, וליצירת מסגרות מילוליות חסרות תוכן. אשר על כן, שלא כקריאת שמע, המחויבת כמעט בכל התנאים ובכל המצבים, יש בהלכה גמישות רבה יותר בנוגע לדיני התפילה, באופן שמעבר לכל הכללים ניצב הכלל: "אל תעש תפילתך קבע, אלא רחמים ותחנונים לפני המקום"⁷.

בקריאת שמע ובתפילה ניתן הכיוון הכללי של האמונה במגעה עם החיים, כאשר שמונה עשרה הברכות שבתפילה מקשרות את יסודות האמונה שב"שמע" עם כל הבעיות המיוחדות והמפורטות שבחיי העם וכל אחד מפרטיו.

שלב נוסף בכיוון זה היא הברכה. במסכת "ברכות" מדובר אודות עשרות ברכות מסוגים שונים; יש ברכות שבתפילה, ויש ברכות הודאה, יש ברכות על מצוות, וברכות על מאכלים ומעדנים, ברכות על ביטוי צער ואבל, וברכות של שמחה והשתוממות. למרות השוני שבפרטים, בנוסח ובמשמעות, ישנה כוונה משותפת לכל הברכות – הברכה כיצירת קשר של משמעות בין מעשה, מאורע או חפץ לבין הקדוש-ברוך-הוא. החיים מלאים דברים ללא כיוון וללא משמעות, דברים של סתם, והברכה נוטלת את הדברים מסתמיותם ונותנת להם משמעות וקשר אל מקורם ושכרם.

ריבויין של הברכות הריהו מסקנה מעצם הצורך בהן. דהינו, למשוך על ריבוי הדברים השונים והמובדלים שבעולם "חוט של חסד", קדושה ומובן. אחידות של נוסח ושל נוהג יכולה ליצור אף היא סתמיות של דברים, ואילו ריבוי הברכות, ושפע

6. רמב"ם ספר אהבה הלכות תפילה פ"א.

7. אבות, פ"ב מ"ב.